

UIT EGYPTE'S VÓÓRTIJD.

DOOR

D. VAN HOYTEMA.

In de laatste jaren zijn omtrent Egypte's vóórtijd meerdere nadere ontdekkingen gedaan, zoodat het kort overzicht hetwelk hieromtrent in den jaargang 1899 van dit Tijdschrift werd opgenomen ¹⁾ dient aangevuld, waarom eenige nieuwe uitkomsten hier mogen plaats vinden.

FLINDERS PETRIE zette zijne onderzoekingen omtrent het »Nieuwe Ras" met kracht voort. Hij doorzocht in 1898 en 1899 de kerkhoven uit den oudsten tijd van Abadiyeh en Hoe, bij Dendera, en was in 1899 en 1900 bezig met het doen van nasporingen omtrent de graven der koningen van de 1ste en 2de dynastie te Abydos, die door AMELINEAU ontdekt en gedeeltelijk uitgegraven waren. Doch PETRIE vond nog zeer veel belangrijks, hetwelk hij uitvoerig beschreven en afgebeeld heeft in *The Royal Tombs of the Earliest dynasties*.

Met de vroeger ontdekte oude kerkhoven te Nagada en Ballas hebben die te Abadiyeh en Hoe aan PETRIE voldoende gegevens verstrekt, om eene systematische verdeling van den Egyptischen vóorhistorischen tijd te kunnen beproeven. Het is nl. overtuigend gebleken, dat het zoogenoemde Nieuwe Ras in Egypte woonde, vóór dat het land door de dynastische Egyptenaren was veroverd.

Voorhands is alleen de Neolithische tijd behandeld. Van de Palaeolithische kent men in Egypte wel sporen, als gekapte steenen bijlen en gereedschappen, maar andere aanwijzingen omtrent het volk, dat

¹⁾ *Album der Natur* 1899, bl. 371.

er zich van bediende, bleven nog onbekend. Daarentegen is het Neolithische tijdvak in Egypte zeer rijk vertegenwoordigd.

PETRIE verdeelt nu de graven die hij bewerkte (in het geheel waren het er 4000 waarvan hij er \pm 1000 als typen nader behandelde) in verschillende tijdvakken, en neemt daarvoor »sequence-dates» groep-datums, aan, die natuurlijk willekeurig zijn, maar alléén dienen tot gemakkelijker overzicht, van 30 tot 80. Daar hij aan het begin en het einde der reeks ruimte moest laten voor eventuele jongere of oudere tijdvakken, begint hij met 30 en eindigt met 80. 30 is oudst neolithisch; 80 stelde hij in het begin van den historischen tijd, maar eerst zeer onlangs is gebleken, dat 75 S. D. ongeveer samenvalt met MENES, den eersten Egyptischen koning die over het geheele Nijldal regeerde.

Bij het bepalen dezer groepdatums dienen de vazen, potten, paletten, ivoren voorwerpen, vuursteen werktuigen, kralen, standaard van schepen (op sommige potten afgebeeld) en amuletten als leidraad. Welk een menigte van gegevens voor studie de graven opleverden, kan duidelijk worden uit het feit, dat in het werk *Nagada and Ballas* de 757 verschillende vormen van potten en vazen werden beschreven, herkomstig uit 3000 graven, terwijl 158 nieuwe vormen te Abadiyeh en Hoe werden gevonden, in meer dan 1000 graven. Volgens PETRIE vormen die vazen en potten het geschiktst materiaal om de rangorde der graven vast te stellen. Dat dit klassificeeren een tijdroovend en moeielijk werk was, blijkt bijv. hieruit, dat het sorteeren der vazen naar hun aard op strooken papier aangewezen, als „zwartgetopt aardewerk” »gepolijst rood”, »verschillend gevormd” »wit gekruist”, »zwart ingesneden”, »met gegolfde handvatten”, »versierd”, »ruw”, »laat”, achttien maal moest plaats hebben, eer men de »datums” der graven kon vaststellen, zooals beschreven is in *Diospolis Parva*, blad. 4 en v.v.

Zwartgetopt aardewerk zijn potten van zeer eenvoudigen vorm, uit Nijlslijk vervaardigd, bedekt met een laag hematiet of gebrande oker, en gepolijst. Die potten werden met de opening naar beneden, in het vuur gebakken, waarbij het hematiet, dat met de aschlag in aanraking was, veranderde in zwart magnetisch ijzeroxyde. Zij behooren tot den oudsten tijd, maar komen ook later voor. S. D. 30—80.

Rood gepolijst is hetzelfde soort aardewerk als het vorige, maar zonder zwarten rand.

Aardewerk van verschillende vormen, is eveneens van dezelfde soort

als de twee vorige, maar hierbij vindt men ovale, dubbele, vierkante potten, vazen met tuiten, vazen in den vorm van visschen en vogels.

Wit gekruist noemt PETRIE het aardewerk, dat voorzien is van witte gekruiste lijnen in verschillende patronen; het behoort tot den oudsten tijd, en komt overeen met Kabylen aardewerk.

Zwart ingesneden aardewerk is zeker van vreemden oorsprong, het zijn diepe kommen waarvan het ingedrukt puntenpatroon, dat aardewerk nabootst, opgevuld is met witte klei. Men heeft dergelijke potten ook gevonden bij Madrid, in Bosnië en in de oudste Hissarlik stad.

Potten met gegolfde handvatten, van vette klei, zonder veel rand, zijn in den eersten tijd bolvormig, met horizontale, richelvormige gegolfde handvatten, die geleidelijk van vorm veranderen, en eindelijk verbasteren tot een doorlopenden richel om den pot. De potten zelf worden daarbij later slanker van vorm, totdat het in historischen tijd cilinders zijn.

Versierd aardewerk is van dezelfde stof als het vorige, goed gebakken en lichtbruin van kleur. De potten zijn voorzien van dofroode schilderingen voornamelijk afbeeldingen van menschen, schepen, struisvogels, herten, heuvels, planten. Verder komen er spiralen en zigzaglijnen in verschillende groepen op voor.

Ruw aardewerk zijn groote potten, grof gemaakt, zonder polijsting en dienende om de asch der offeranden in te bewaren, die bij de begrafenis verbrand werden. Soms vond PETRIE 50—80 dezer potten, vol asch, in één graf.

Laat aardewerk. Hiertoe brengt PETRIE al de potvormen, die blijkbaar verbasterd zijn. Zij vormen den overgang tot sommige klassen van de historische potten.

Door het verdeelen in groepen en tijdvakken heeft PETRIE een overzicht kunnen samenstellen omtrent de beschaving van het Nieuwe Ras, of het Neolithische volk, zooals wij het liever zullen noemen.

Van S. D. 32—40 schijnt die beschaving op gelijke hoogte gebleven te zijn, doch ongeveer S. D. 40 verschijnen er nieuwe klassen, terwijl andere verdwijnen. Er is dus in dien tijd aan te nemen een nieuwe invloed, en wel waarschijnlijk van een anderen stam. Het eerste, oorspronkelijke volk had veel punten van overeenkomst met het westen, — het tweede volk vertoont meer oostersche verwantschap. Omstreeks S. D. 40 werd bijv. ingevoerd het gebruik van zilver, lapis-lazuli en hematiet voor kralen, en dat zijn syrische producten. Ook komen nu meer amuletten voor, dan in vroegere

tijdvakken. Misschien is eene tweede wijziging, die plaats greep S. D. 50, eveneens toe te schrijven aan vreemden invloed. Het kan ook zijn, dat dit slechts te wijten is aan geleidelijke verandering in het volk zelf. Na S. D. 60 begint een ware vervaltijd, en deze gaat voort, tot aan de verschijning der eigenlijke Egyptenaren. De verschillende klassen wijken daarna steeds verder af van het oorspronkelijke type.

Daar zijn nog andere gegevens, die het waarschijnlijk maken, dat de Neolithen uit verschillende stammen bestonden. 't Is nl. eigenaardig, dat hun wijze van begraven niet constant is. Meestal is wel het lichaam in gebogen houding bijgezet, knieën gebogen en opgetrokken, handen gekruist, vóór het gezicht, maar dikwijls ook blijkt dat het lijk niet dadelijk werd begraven, maar eerst van het vleesch ontdaan, en de beenderen dan los in het graf werden gelegd. De oudste lijken zijn in geiten- of antilopenvellen, en soms nog in biezen- of rieten matten gehuld.

Dr. FORRER heeft in zijn werk *Ueber Steinzeit Hocker-Gräber* onderzoekingen meegedeeld, die hij heeft gedaan omtrent de graven in Opper Egypte, waarin de lichamen hurkend of in gebogen houding waren bijgezet, en die hij »Hockergräber» noemt »Hij vermoedt dat de doode in de houding wordt begraven, die hij aannam bij het uitrusten na den arbeid en hij geeft 3 foto's van een Kopt, een Fellah en een Neger, die rusten in »Hockerstellung». Hij wijst er verder op, dat bij onderscheiden plaatsen in Europa, bijv. Muges in Portugal, Lengyel in Hongarije, Flomborn bij Worms in Duitschland, gehurkten zijn gevonden, uit Neolithischen tijd, die sterk herinneren aan de Neolithen van Ballas, Nagada, Hoe en Abadiyeh. De voorwerpen bij die dooden in het graf gelegd, zijn ook van gelijke soort als in Egyptische Neolithen graven, doch de grondstof is verschillend. Armringsen zijn in Egypte van ivoor, groene lei en vuursteen, in Europa van steensoorten, die in het land, waar de graven gevonden worden, voorkomen. Haarkammen en haarnaalden zijn in Egypte van ivoor, in Europa van hertshoorn. In Egypte gebruikt men als verfstof om zich te beschilderen malachiet ¹, in Europa

¹ Dit bestrijken of beschilderen van het gelaat, vooral rondom de oogen, met fijn gemaakt malachiet, blijkt oorspronkelijk een gezondheidsmaatregel te zijn. »LIVINGSTONE deelt mede, dat hij bij zijn verblijf in midden Afrika bevond, dat hardnekkige verzweringen het best behandeld werden, met fijn gestooten malachiet, hetwelk de inboorlingen hem verschaften».

oker of roodaarde. Armbanden, gemaakt uit den ondersten rand van groote schelpen, uit de Middellandsche zee, komen in Egypte en Europa voor, en wel gemaakt van *dezelfde* schelpsoort. De vazen verdragen in vorm en versiering eene zekere verwantschap, maar tevens niet te loochenen verschillen. Er was in één woord, een gemeenschappelijk voorbeeld, maar meestal verschillende bewerking. Vermoedelijk waren de Neolithen in Europa en Egypte oorspronkelijk stamverwant.

Men heeft overigens, reeds zeer spoedig na de ontdekking van het »Nieuwe Ras», gezocht naar punten van overeenkomst met andere oude volken. PETRIE meende, dat de Neolithen Libyers waren, en inderdaad komen sommige klassen van hun aardewerk volkomen overeen met de potten, die de Libyers en Kabylen sinds eeuwen hebben gemaakt. Twee helpers van PETRIE, de heeren D. RANDALL MACIVER en A. WILKIN, hebben een reis in Algiers gedaan, met het doel, om te onderzoeken, of werkelijk de Neolithen met de Kabylen of Libyers van één stam konden zijn. Hun conclusie, die zij voornamelijk gronden op verschil in schedelvorm, luidt ontkenkend, hoewel zij moeten toegeven dat er vele punten van overeenkomst bestaan. Men kan dan ook hun uitspraak noch niet als definitief aanmerken.

Op vele potten en vazen van het neolithische volk zijn teekens ingekrast, na het bakken. Het zijn gebogen of gebroken lijnen, die eenige overeenkomst vertoonen met oude schriftteekens, door EVANS op Kreta ontdekt; eveneens hebben ze gelijkenis met het oudste schrift van Karië en Spanje. Toch vormen deze teekens geen schrift; 't zijn waarschijnlijk meer persoonsmerken. In de graven der eerste koningen heeft men, behalve dergelijke, ook inschriften gevonden die alleen bij oppervlakkige beschouwing op de neolithische kunnen gelijken; het zijn echter vluchtig geschreven hiërogllyphen, ruw ingekrast, doch in de meeste gevallen kan men het onderscheid tusschen de beide systemen zeer goed zien. Zoover wij nu kunnen nagaan, is het hiërogllyphenschrift als het ware eensklaps in het land ingevoerd. Neemt men de verschillende voorwerpen te Abydos door PETRIE en te Hieraconpolis in 1898 door QUIBELL gevonden¹ als oudste dynastisch-Egyptische gedenkteekenen aan, dan verraden de daarop voorkomende hiërogllyphen nog wel niet veel kunstvaar-

¹. Het eerste stuk, deze vondsten vermeldende, is uitgegeven in 1900.

digheid, maar ze wijken in ieder geval geheel af van de Neolithische teekens.

Prof. SERGI in *The Mediterranean Race, a study of the Origin of European Peoples* is van meening, dat Egyptenaren en Neolithen eigenlijk één volk zijn. Daarbij beroept hij zich echter o. a. ook op de overeenkomst, die er volgens hem zou bestaan, tusschen hiëroglyphen en Neolithenteekens, ook in Europa; hij vindt gelijkheid in de hiëroglyphen-getallen (die hij voor libysche teekens aanziet) uit het graf te Negadah door MORGAN ontdekt, met teekens door PIETTE gevonden in een graf van Mas d'Azil in z. o. Frankrijk en uit het begin van den Neolithischen tijd. Die gelijkheid zullen Egyptologen hem stellig *niet* toegeven, en hij verzwakt zijn argument daardoor zeer. Er is trouwens één punt waarop de Egyptenaren en Neolithen radicaal verschillen: de begrafenisgebruiken. De Egyptenaren begraven hun dooden steeds uitgestrekt, de Neolithen in gebogen houding, óf zij leggen de beenderen los in het graf. Nog in de graven der vierde dynastie, door PETRIE te Medoem ontdekt in de nabijheid der Pyramide van Snefroe, komen beide wijzen van begraven voor, ten teeken, dat de Neolithen toen nog niet uitgestorven waren. Naderhand vindt men alléén de Egyptische manier.

De theorie van FLINDERS PETRIE, dat het Nijldal is bevolkt geworden door verschillende stammen, is nog steeds niet grondig weerlegd en blijft zelfs zeer waarschijnlijk. Na het Palaeolithische volk, kwamen de Neolithen, uit minstens twee stammen bestaande, in het land en in het begin van den historischen tijd had de verovering plaats door de hiëroglyphenschrijvers. Zij werden het overheerschende ras en door afbeeldingen uit dien tijd, op leipaletten o. a. te Parijs, Caïro en Londen, weten wij, dat zij ook een ander gezichtstype hadden dan het onderworpen volk. De Neolithen waren verder zeer waarschijnlijk reeds oorspronkelijk een gemengd Libysch en negerras, hoewel zoo verbasterd, dat de schedelvorm niet meer overeenkomt met die der echte Berbers of Libyers. In historischen tijd is die vermenging nog verder gegaan en de Egyptenaren van het oude rijk zijn dus, ook volgens de laatste onderzoekingen, een gemengd ras, ontstaan uit 3 of 4 volken.

Bij zijn systematisch onderzoek der graven te Abydos toonde PETRIE aan, dat hier niet alleen de koningen van de eerste dynastie waren bijgezet, maar óók die, welke vóór Menes regeerden. Een van de titels des konings in historischen tijd was: »Heer der Twee

landen", en deze werd aan hem toegekend als zonnegod of zoon van Rê. Men verstond er meestal onder de heerschappij over de twee gedeelten van den zonneloop, bij dag en bij nacht, doch deze titel was toch oorspronkelijk ontstaan uit werkelijke koningschappen van Noord- of Neder- en Zuid- of Opper-Egypte.

MENES was de eerste koning van Opper- en Neder Egypte; maar volgens de Egyptische overlevering waren er 10 koningen die vóór hem regeerden en PETRIE meent de graven van vier hunner, »Ka", »Zeser", »Narmer" en »Sma" of »Sam" te hebben ontdekt.

In de graven werden vele korte inschriften gevonden op plaatjes van ivoor en ebbenhout, terwijl de potten met voorraad, waarvan in elk graf oorspronkelijk een groot aantal aanwezig was, gesloten waren met leemen kappen, waarop verschillende zegelcilinders afgedrukt zijn. Die afdrukken heeft PETRIE allen verzameld en afgeteekend, en uit verschillende titels, daarop voorkomende, is duidelijk geworden dat het bestuur van Egypte reeds ten tijde der eerste dynastieën tot in onderdeelen was geregeld. Waarschijnlijk leverden de voornaamste ambtenaren des rijks den voorraad der koningsgraven.

Men stond ook in betrekking tot andere landen en PETRIE vond bijv. aardewerk van Mykenischen en Aegeïschen oorsprong in deze graven. Oppervlakkig zou dit verwondering kunnen wekken en men kan zich afvragen, of werkelijk dit aardewerk van Griekschen oorsprong is en uit het begin van het Egyptische rijk dateert. Echter staat het vast, dat bijv. de Neolithen reeds handel dreven, getuige hun wit gekruist, zwart ingesneden en versierd aardewerk, dat stellig niet inheemsch is. Er is dan ook volstrekt geen reden om er aan te twijfelen, dat de Egyptenaren der eerste dynastieën in handelsbetrekking stonden tot de hen omringende volken. Dat verder de Egyptenaren veel eerder dan men vroeger geloofde in aanraking waren met Griekenland, bewijzen de vondsten op Kreta. Dáár heeft men bij Knossos monumenten gevonden uit de 12de zg. dynastie en, zeer onlangs, een koningsnaam der 15de dynastie.

Hoewel Neolithen en Egyptenaren veel verschilden, hebben zij toch den eerbied voor de dooden en het geloof aan een hiernamaals met elkaar gemeen. Men beschouwde, ook bij de Neolithen den dood niet als het einde, maar als een nieuw begin; en het is aan dit geloof alleen, dat wij onze kennis van Egypte's Vóórtijd, hoe onvolkomen ook nog tot dusver verschuldigd zijn.